

Landskap: *Skåne*Upptecknat av: *Emil Fjörsson*Härad: *Luggede*Adress: *Hornsborg*Socken: *Väsby m. Fl.*Berättat av: *densamma*Uppteckningsår: *1937*Född år *1861* i *Väsby*Uppteckningen rör *Arbetsgille (svar på 26.6.7.)*

Av såväl genom berättelser som genom gamla
 handlingar är bevisat, att icke alenast enskilda
 gårdar utan hela byalag måste rentav tillgri-
 pa den metoden att göra arbetsgille i tider långt
 före jordens uppdelning genom enskifte. I slutet
 på 1700 talet och början av 1800 talet, alltså före en-
 skiftet 1824, torde nog samma förhållande ändå
 längre tillbaka varit rådande. De flesta av städer-
 na ha till en början varit jordbruksområde, mer eller
 mindre hopträngt omkring by eller fiskläge och
 när trängseln blev för stor, måste jordbruket vika
 mer och mer undan. I staden kom så helt andra

Skriv endast på denna sida!

98 sid.

sedvänjor med tiden att växa fram, än de av
ålder på landskygden brukliga. Därföre kommer
här huvudsakligast att talas om landskygdens ar-
betsgillen. Landskygds-befolkningen hade också
i den tiden ringa eller liten kunskap om stads-
befolkningens skrå- och handverks-gillen, om
än stadernas närmast belägna landskygd, ännu
fortfarande bibehöll de gamle åldersmans-institutio-
nerna. I betraktande av den i stort sett, då bland
allmogens rådande fattigdomen, som ingen nu e-
gentligen kan göra sig en föreställning om, då
pengar voro sällsynta och i så högt värde, att
arbetarens och tjänarens löner därför också må-
ste betalas med natura prestationer. Man kan
t. ex. tänka på, då mina Far- och Morföräldrar
omtalade och nämnde vid namn flera hushåll
der de icke hade varken klocka eller almanacka

derföre att de kostade pengar att anskaffa. När således något skulle göras, hus skulle byggas, eller större arbeten skulle utföras, så var det ju närmast till hands att man hjälptes åt, på det värdet av hjälpen, en annan gång kunde med liknande hjälp återbetalas. Därföre fästleorde ett gammalt ordstäv, när någon som gått hjälp och tackade, så svarades: "Inte tack, utan brännvin igen". I v. s. man fordrade så gott igen vid tillfälle. Angående s. k. Hova-gillen eller samlad arbetsstyrka från by, eller vissa gårdar, som skulle utgöra arbetstjänst till något lönebeställe eller herrgård, så fick jag aldrig reda på annat än, de bönder som gjorde dessa prestationer, fingo själva "fö sig" (fö se säl) och sina kreatur, under tiden de fullgjorde arbetet. I Hålsby kyrkoby var det ett enda hemman (22 1/2) som kallades "Ho-gåren", och hade namnet tydligt kom-

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

mit derav, att bönderna på denna gård hade gjort "ho-
ning" till ett kapten's boställe i Görslöv i Jönstörps
socken, i forna dar. Även var det ett trumpetarebo-
ställe i Wäsby kyrkoby N: 3, men dit gjordes ej några
huvudagsverk. Troligen blev den s. k. "honing" slut
vid enskiftet 1824, ty ingen mindes att nämnda s. k.
servitut tillämpats derefter. ("Honing" uttalas på o,
men bi-"honing" på å.) Men plötsligt en dag 1869
behagade en kapten Haggeus på Görstörps boställe
sända bud till oss bönder på N: 12 Wäsby, med an-
fordran att en viss dag komma dit, medtagande
dragare och plog, för fullgörande av den länge
nedlagda skyldigheten vid vite som enligt gam-
la handlingar kunde styrkas. Inte för det skrä-
ken blev stor, utan därför att vi tyckte det roade
oss att ta dit och se vad derav kunde bliwa, så
överenskommo vi att samtelige göra som äskat.

1911

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

var. Några stora domäner voro vi ej i besittning
av, ty på 22¹/₂ Väsby voro vi 10 hemmansägare på
numrets ursprungliga areal av 120 tunnland, men
de flesta hade 2 hästar, men några bara en. Vi
änade ej göra mer än eftermiddagsverk, var-
för beslöts att alla skulle höra hemifrån om midnatten.
Jag fick följa med förso skull, ty det var en vacker
vårdag 1869. Då vi kommo fram, levo bönderna
anvisade ett stycke uppodlad mark på Tunnebergs-
backe, der i förra tider varit exercis-plats. Backen
var en hård grusbacke, der plogarne med svårig-
het fingo fatt, en bit här och en der, det liknade
mer som om stora svin rotat i jorden. Om mer-
afton gjordes ¹/₂ timmes uppehåll och nedhård för-
tärning togs fram, men kaptenen och hans fru
kommo ut att se arbetet och uttryckte sin
tillfredsställelse över att få bräckt så stort stycke

av marken, ty när vi slutade om kvällen, hade än-
då "vremplats" över omkr. 4 tunnland. Om kväll-
en blevo vi alla inbjudna på kaffe, men det oak-
tadt lovade bönderna kaptenen att detta vore första
och sista han finge arbeta från bönderna i Wäsby. Han
hotade med stämning för rätta, men det hördes al-
drig något av derom, ty hans pretentioner grundade
sig på länge sedan ur kraft trädde lagar. Men
de gamle bönderna och folket i byn kallade n° 12
Wäsby för "ho-gåren" (hov-gården). Möjligen numera
det är uteglömt och bortlagt. Vid herrgårdarne i
angränsande socknar förekom också "ho-ring", men
jag hörde alltid derom, att bönderna näste själva
ha mat med sig. Jag minns särskilt att hovabönder-
na som skulle utgöra "ho-ring" till Krappesjö, att
de hade själva mat med sig, därför att det berättas
des om en bland dem som var så ofantligt snål, och

att han passade på att undersöka de andres mat-
korgar och upptäckte att en hade pankakor med
sig och dem stal denne snåle och åt upp dem.
Han blev misstrodd och med tiden genom snålhet
ägare till 80 tusen kronor, men Pannkage-Petter
fick han beta i all sin tid. Bruchligt var nå-
gon gång, såsom om julen blevo då "hovafolket" till
lika med gårdens folk bjudna på gille, ty sådant
föreshorn vid varje enskild gård, långt efter enskif-
tet och föreshorn delvis ända till slutet av förra års
hundradet, att höstafolk, jämte arbetare och tie-
nare bereddes höstgille och julagille vid gården
der de arbetat. Teke som ersättning för något ar-
bete utan som gratification eller röje.

Vågra slättergille i den meningen att utgöra
ersättning för arbetet, föreshorn nog inte i den
gamla tiden varken före eller efter enskiftet.

Men gemensamhets-slätter förskom ifrån
tiden innan och långt efter enskiften. Det dröjde
i många år innan varje hemmans-älskare hann med att
uppsätta rågångarna emellan sig och sina naboar. Dessa
rågångar gjordes av enkla stenmurar och till dess var bon-
de hade sin s. k. "plan" stängd för sig själv, måste gemen-
samhets-slätter företagas, ty både ängs- skogs- och fälads-
marker voro ej i brådskastel kring-gärdade med stenmu-
rar. Åkrarne hemma omkring husen måste ju först
ifrågakomma. Kom så utflyttnings-besvär, och odling
så fördröjdes särstängningen i många år, oaktat både
män och kvinnor deltog i arbetet. Jag kan ännu på-
visa 2 stora stenar, som min Mor mors syster och
hennes man ensam, utan andras hjälp, förflyttat
med hävstänger, omkring 50 alnar från ute i den
då varande skogen och till rågången och uppreste
dem emot nr. 4 Wisby, med deras primitiva redskap

som nu för tiden 2 starka arbetare svärigen våga
befatta sig med att göra efter. Alltså förforo gemen-
samhets-slätterna till vidare, men gille eller kalas
fingo varje hushåll hålla sig med efter råd och lägen-
het. Men efter höskördens avslutande brukade ungdom
-men ställa till någon dans eller lekstuga i byn, hos
någon som hade lämplig lokal. Vid sådana till-
fällen bestod the eller kaffe till "tösorna" och brän-
-vins "gökar" i sådant the eller kaffe till "pågarna".
Byspelmän med fiolor eller klarinett och fiol,
höorde då till. Men jag vet ingen bonde i hela Full-
-en som ej hade stannat omkring sin "plan" år
1850. Sedan dess upphörde ju gemensamhets-slätt-
-erna, och varje hushåll hade var sin slätter. Men
så hände att de största gårdarna hade, i propor-
-tion till arealen, mindre folk till sitt arbete än
de mindre hemmansbönderna och därför gjorde

ännu slättagille, som skulle utgöra ersättning för det utförda arbetet. Visserligen fanns på landsbygden "hus-are" som voro jordbruksarbetare, men pengar var det alltid ont om, och ofta även ont om naturabetalning till handverkare, dagsverkare eller drängar. Som nu byarne blivit utvidgade, på sätt och vis, derigenom att en del gårdar näst utflyttas ända till $\frac{1}{8}$ mil från gamla byn och gårdarne ej lägs så "tätt", så utsändes, av den der ville ha hjälp, en lera "påg" från storgården, ridande omkring och bad om hjälp till slätter den och den dagen, samling kl. 5, om morgonen hemma. Budet uthovade visserligen ingenting, men man frågade (i det man visste för gammalt vad det betydde) och kunde få reda på vilken speleman som skulle komma att anlitas. Budet gick alltid ett par tre dar i förtid, ty man måste ju bereda sig. Lianne skulle slipas, "vaddjas"

och sätts stadigt fast på lieskaften, och stryksjär-
ar göras i ordning. Starka lieskaft och lie-"knaggar"
prövas och hårdsten pulveriseras och fyllas på ett horn
flattpressat, att ha i fickan. Man visste att kaff-
löjning kunde ifrågas komma, och att ligga på ena
knäet och vädja lien ej var mycket angenämt
den dagen. Även fruntimren beredde sig. Mor-
na med att laga något i matväg eller åtminstone
bära dit mjölk. Vid framkomsten skulle alla mor-
orna som hade mjölk med sig, trakteras med kaffe, the
och kakor. Fanns döttrar, "töror", gick någon av dem
annars en piga som medtog hälsa. På den be-
stämda dagens morgon infunnos sig så många som
inom den inbjudna kretsen ville och kunde der-
till undvaras, och blev på gårdsplanen mottagna
av far i huset, samt inbjudna i storstugan att
bänka sig på "långbänk" beredd längbordet, för

inlagande av smörgås av siktat bröd och ett par bränn-
vinsuppar samt kaffegök. Karlarna suto opp till vägg-
en, men räpse-pigorna, tösorna, suto på bänken mitt
emot på andra sidan långbordet. Kaffe var just en "ra-
ritet", som redan vid mitt instieg i alla hus, fastän man
njöt det ej just så starkt, utan oftast upplelandat
med surrogat eller helt och hållet av sådana.
Med nykterheten var det även rätt illa ställt, och
nästan alla brukade suppa brännvin, även fruntim-
ren, dock dessa obetydligt och aldrig till överdrift.
Ynglingar som rikade, präjades att ätorinstone
smaka brännvinet. Sedan förtäringen skedd och
var tog sin l^äis, som ^{han}hängt över ett bjälkakerud,
så tågades ut på ängarne och ett par starka pigor
levro en förninga kupa med kypigt lock emellan
sig. Heland kunde ett par artiga "paga" hjälpa och
antösa "tösorna", gräleborna, med att bära förninga

Lupan. Denna innehöll mat och matverktyg.
Ett par andra "tösor" eller "paga" beuro var en stor
drickardunk. Utkomna på ängen, där antingen
husbonden eller ställföreträdare, son eller dräng,
delade ut manskapet, till olika håll eller marker.
Likaså "räpsersorna". Arbetet fortgår så till k.d.
E då antingen mor på stället, eller "döte", piga eller
annan från köksdepartementet utskickad anländer
och tar fram mat ur förmångakupan och förfrisk-
ningar till det s. k. "Dovre-målet", som bestod av
kall mat, groft rågröt, spekefläsk, eller färboke,
samt smör och ost. Husbonden samlade ihop
folket genom blåsning i handen, eller visselpipa,
eller horn. Man hade vissa "mada-buskar" der
man årligen brukade intaga sina måltider
under slättertiden. Där var antingen passande
stenar eller jordbänkar att sitta på, och i träden

kängde man sina tröjor och fruntimrens huvid-
blåde "Skuggiga" madaluskar" vore också därför
utvalda. Till någon sådan buske, der även förninga
supan stälts, samlades folket, ifall de inte vore allt
för vidlyftigt spridda, då någon särskild matbäver-
ska fick gå till dom. Till supanmat (sörvesmat)
bestods mjölk blandad med dricka. Men särskilda
dricka "kuttingar", ankare, dunkar, vore också plase-
rade på flera åtkomliga skuggiga ställen. Att även
nu en sup eller två, bjöds över lag, behöver man ej
förvänas över. Var det någon som kuggit i sten, så
fick han "vaddja" och "fellex" sin lio, sedan han gjort
bestrukitt "strykspånen", (lietlickan) med smör, och best-
ödt med "hårdstens-pulver", och fått vasst så han åter
kunde vara med. Sedermera fortgick åter arbetet
till middagen; då äter samling till någon "ma-
daluske" skede och dit föret fruntimren hemifrån

gården brukat tunga bönder och krus med välling, antingen korngröns- eller risgröns-välling, som ansågs för mycket bättre. Vidare innan vällingen skulle njutas, skulle ätas s. k. "forbid", bestående av kokt fläsk eller kokt kött och kokt potatis. Men det kunde avgöras av husmodern om hon bekommit tillräckligt med mjölk av malogrinnarna, att hon kunde koka välling, annars koktes ärtor och fläsk och då användes ingen "forbid" utan grovt bröd, såsom till vällingen. Men smör begagnades aldrig till middagsmålet. Efter middagsmålet gjordes något uppehåll och dem som skulle väddja gjorde så, men strax innan uppbrott bjöds kaffe med brännvin. Under måltiden köps ej, men före densamma bjöds en aftils-sup. Efter kaffet fortsattes arbetet till solnedgången om det så behövdes, men vanligen tog arbetet slut med slåttern kl. 5 a 6 på kvällen. Klockan 5 var det åter kaffe och fint bröd

och smär ost och brännvin. Fanns mer vid slätten
att göra, så gjordes det och derefter gingo de närmast
boende hem och blädde om sig, men de längst borta
hade försigtigt tagit sina helgdags-kläder i ett knyte med
sig om morgonen. Man brukade ej i allmänhet
företaga höslätten förr än i slutet på juni eller början
av juli, ty isynnerhet det gräs som var på åkrar senare
blev ju tidigare fullväxt än i ängs och skogsmarkerna.
"När första hornborsten syns, bör du gå till slätten
men när hela hornaxet syns, bör du springa," sade
de gamle bönderna. Sedan då de återkommit,
som varit hemma och blätt om sig, så samlades allt
folket i storstugan och bänkades omkring ett par långa
bord om så behövdes. Var det nu så, att det varit
horn- eller risvälling till middag, så "vänkades" nu
till kvällsmat ärter och fläsksuppa, men hade folk
- et till middag haft ärter och fläsksuppa, så blev det nu

horngröns- eller risgrönsgröt, med förrätt av fint bröd
smör och kokt hackspölsa, ost och järnkött. Till måltiden
prejades med många brännvins supar och det värsta var
att man fortråk att alla skulle supa lika mycket,
varigenom några blevo rusiga och desto trevligare ansågs
det av de andre. Husbonden eller vuxna söner tjänst-
gjorde alltid själv för trakteringen. Var det nu så,
att spelenmän var tillstädes, så hade pigorna ropat
logan om det var regnigt, i annat fall om det var va-
rmt väder, ville helst folket vara ute med dansen på
gårdsplansen, eller annan slätting eller gröning, och
hanske majstången stod kvar i byn sen midsommars
och då gick man dit, och brukades komma till kvällen
dansen, icke almanst de som varit på slättern om
dagen, utan också all byns ungdom och även från
grannbyar. Några hunder roa sig med lekar av
flera slag, såsom, Lissa paret ut, änkeleken, ringdans

hoppa bock. m. fl. Sedan dans och lekar fortgått ett par timmar, kom husbonden eller den hans ställföreträdare som förut nämnts, ut med brännvinsflaskan och bjöd samtliga på vars en sup med tilltugg, av små finkröds-soppor, kitar, som även pigas frambars på en tallrik eller bricka. Men med samma tillsa-
des dem att gå in som arbetat om dagen, gästerna, för att dricka the, eller kaffe, då ytterligare brännvin bestods; När detta var inmundigat, karlarne med gök-
ar, men fruntimren med veteleröd, "go-rör", så ansågs slättagillet vara slut. Fåga långa tal höllos, men då varje gäst gick att tacka värdfolket i handen, så tackade husbonden var och en personligen och det samma gjorde "moron". Alla bjöds adjö och nu stod dem fritt att fortsätta dansen om det var fint väder eller på logen om det regnade. Allt så länge spelemän-
nen hade lust att gnida med stråken och en gubbe

gat beläsa i "rockakained" (klarinetten) Vid de flesta
sådana gille då det ju var om sommaren, bruka-
des icke mycket att spela kort, men vid gillen om
vintern, såsom sexmans, äldermans, trykte-gille
gödselgille, samt även på bröllop och begravning-
ar, spelades kort. Men de flesta spelen, kunde ej
spelas av mer än fyra spelare i vårt spelsällskap
såsom: Casino, Bruskar, Marriage, "tolva". Men flera
kunde d. v. s. många i samma spel, näml. "vartefetter"
spela Lillhund, Stor- eller Långhund, Dubb, Kille,
Kort för koran, Snipp, Snapp, Snarium, Fem stick i brudeägg,
Lille tok, Svätta svin. Men sådana spel som Trif-
feran, Vira, Knack, Giva eller bet, brukades aldrig i
den tiden på 1850-talet, bland landbefolkningen.
Vid måltiderna ute på ängarna, hade de ju
intet annat bord än om någon passelig stor sten
eller vid "madakusken" var sådan eller upplagd.

gammal gräslänk kunde tjänstgöra som bord,
annars breddes ut på själva maten ett fyrkantigt
linnestycke eller gammal bordduk och därpå plaser-
rades de olika matsorterna och servisen. Brö-
det var skuret i skivor, likaså fläsk eller kött. Smörret
hade de i svarvade träaskar med passande lock,
för insekters utestängning emellan smältiderna.

Var och en gick till och tog en brödskiva, ett stycke
fläsk eller kött, med fingrarna. Med brödkniven
kunde, om det behövdes, en piga skära ner bröd, ur
bakar som togs upp ur förningakupan. Bordskriv-
ar medföljde servisen och begagnades att laga smör
men gafflar behöfdes icke, och om fläsk eller kött
var segt, så tog man upp fjällkniven och skar det
mot brödskivan i små "fläska-soppor", som lätt kun-
de tuggas. Men "fläska-svären" (svålen) skulle också
förtäras, och den som inte det gjorde, ansågs, som en

Högfärdig kostföretare. Den som tog en sup skulle alltid innan glaset sattes till munnen, säga: "skål", men som ofta urartade till: "skall" på de (dig), varpå den trakterande, om tid tillät, skulle svara: "lack". Man fordrade också att "traktören" skulle dricka den supande till, genom att också stöta sitt glas i hop med gästens och dricka ut även en sup, och den som var traktör måste därför vara på sin vakt, att inte han tog för mycket var gång, ty då kunde han snart bli "knäckt" (rusig). Att säga skål, är en gammal sed vän-ja (Vi veta att Ludvig Holberg låter Jeppe på Bjergst, säga skål till Jakob Skomager, således redan då och fort far ännu fastän något förändrat i thy att parterna nu ha var sitt glas, bägere, eller tumlare. Vid sådana arbetsgille, der ju huvudsakligast manliga delar av gästerna var övervägande, kom sällan ifråga någon rang-ordning vid sittande till bords, som det

deremot förekom vid bröllop, begravningar och andra gillan der Mororna voro med. Då skulle krusas och dragas fram de störste hemmansmororna främst d. v. s. närmast översta bordssändan, der ju alltid var husbondfolkets plats. Några andra drycker än the, Caffé, svagdricka och kränvin, bestod icke vid sådana gille (arbetsgille). Om man satt till bords och benförekom i sopphöttet, så brukade, för att ej nedsmörja bordduken, att kasta köttbenen, sedan de avmagat under bordet på golvet, varifrån de efter gillet uppsamlades till bordkunden som duglig bentross.

På borden lades hemvävda linne dukar, antingen borden voro vanliga möbler, eller de voro för tillfället uppsatta utav ohöflade bräder på "bockar". I frist på bordduk-ar kunde också rentvättade eller nya lakan användas, men aldrig serverades på bara bräderna eller borden. Alla människor hade porcelin till servis 1850,

men om vardagarna bestod den ofta av lerkärleks-
tallrikar, skålar och fat, dels från Höganäs och dels
från Engelholm. Men vid större, högtidligare gille
användes ett slags groft tjockt porslins (jag har ännu min
Mors the-kanna, men der fins intet falsk. märke. Även har jag min Mors
thekoppar av "äkt" porslins d.v.s. genomskinligt, men intet falsk. märke, men man
uppgav dem vara kinesiskt porslins). Således fanns andra sorter
porslins, men begagnades aldrig i vanliga fall på 1850-talet.
Gammaldags ölkanner av trä fanns ej mer på borden,
men någon gång sådana av tenn. Alltid ett stort drick-
kakrus av Höganäs eller Engelholms tillverkning, med
ägarens namn beställt inbrännt. Ett glas, ölglas, fram-
för var gäst brukades icke, utan glas i klunga framsatt
es på blicka vid sådana gille då toddy skulle drick-
as såsom bröllop, barndop, begravning, äldermans, helmans
maj-sångergille m. fl. Finivar och gafflar begyntes
användas när man kunde sitta till bords, men ej ute

på ängarna. Men ännu var en stor del folk som ej använde gaffeln oaktat den framlagts för var och en. Några tal höllos väl ej, men samor och skämt-historier föttades sällan. Alltid var det någon ounnig lustigkurra som försökte få de andre gästerna att skratta saker, som t. ex. skator kring katten i skatboet, antingen genom berättande av grunderliga lögnhistorier, eller genom drift med någon, eller framställande av grov-kerniga gåtor. Men även sanna händelser förekom naturligtvis. Så berättade min Mor, att vid ett slåttagille, då folket suto och äto meraften ute på marken, kom der en stor torbjörn flygande, brummande och satte sig i smör-asken midt i smöret. Enast var det någon som framkastade frågan, vem der vågade sluka torbjörnen levande. Jo, ho, en dräng, som kallades Peter gröpfe, åtog sig att sluka honom, om de andre sålade i hop till en riksdaler åt honom. Det

gjorde de, och Peter tog en bra klick snör och inve-
de hela djuret deri, samt stoppade honom i munnen
och nedvalde honom skyndsamt och drack dricka ge-
-nast derpå. Men der blev annat än glädje, som först
utbröt, ty thorbaggen ville tydligen riva hål och brä-
ka sig ut igen och försakade de grundigaste plågo-
så att mannen måste skrikande rulla sig på mar-
-ken i döds-vända. Man gav honom sup på sup bränn-
-vin och trodde att odjuret skulle dö, men derav blev
intet på flera timmar. Men slutligen avmattades
insekten's krafter och han dog, ändtligen, troligen
genom spriten. En stark karl kan ju försöka att kvar-
-hålla en thorbagge (*Scarrabæus Stercorarius*) "tordyvel"
mellan tumman och pekfinger, så skall man snu-
-rt få se, huru han armbågar sig lös om en minut.
Deras styrka i förhållande till storlek är oerhörd.
Aldrig mer vågade någon göra om experimentet.

Någon gång kunde du hända att en av de gamle fat-
tades var tacksamhet vid bjudandet av arskeds-supper
och uttryckte sig så här: "Jä skål Tryls Melssen och
tack ska du ha, för gillet de va bra, o' gör du lia-
dant te nästa år, så vi alle man ur huse gör".
Som särskilt vanliga skämtgulekar, var det en
i Mäarp, som hette Jöns Jönsson och en i Väsky Bräe
he som hette Ola Persson, men kallades Ola Gök.

De olika slags danser som vid denna tid/1850-talet
brukades och fortfarande att brukas ända till 1890, voro:
Polka (Gammal) Vals, Mazurka, Schottisch, Galopp, Kadrell
Jularlekar, Tretur, Fyrtur, Renländare, och Ringdans.
Gödselgille eller "mög-gille" var det arbetsgille
som närmast skulle komma i fråga efter års-
generäknet, när detta måste föregå rågsädden
och denna kunde såss i 15 sept. Således blevo gödselgil-
le vanligen i början av september. Man gjorde ju sin

beräkning om man skulle köra gödseln långt,
t. ex. ut på "jäladen" (på 1850-talet var nästan alla jälads-
marker odlade) eller hemma närmare gården. Dock
brukade de flesta bönderna så någon räg på båda håll
ärligen. Före enskiftet hörde jag aldrig omnämnas
att sådana gödselgille brukades, i det bönderna hade
så små arealer odlad jord och den odlade jorden alldeles
hemma omkring husen, att intet hjälpgille var av nö-
den. Men på 1850-talet vilja vi betrakta hur det gick till
med s. k. mög-gille (gödselgille). Fjärdingsbonden
Truls Andersson går och betraktar gödselhögen och
finner att den verkligen innehåller omkring 100 lass
gödsel. Som han hade odlat en stor "lycka" (en med
stenmur kringgårdad åker kallades för en "lycka", därför
att kreaturen kunde med grindar ("laj") inne lyckas, inne-
stängas. Men var det en större areal i "lyckan", så kal-
lades den för en "väng". Denna "lycka" eller "väng" var

belägen på yttersta delen av hans skogs-skifte, så
långt ifrån hemmet att han beräknade det taga $1\frac{1}{2}$
timme att köra dit med lass och komma hem igen.
Själv hade han ett par hästar och ett par "stutar" (oxar)
endast, så det bleve allt för långvarigt att själva
köra ut gödseln, varföre 10 andra skjutsar dessut-
om behövdes för att på en dag få ut all gödseln.
Alltså sände han ut en av sina söner till nabo-
arne om de kunde lova hjälpa på en viss dag och
med hur många par dragare och lassar. Han
skulle försöka få i hop 10 par skjutsar. Således in-
bjöds eller anmodades inte alla bönderna i hela byn
till sådana gille, utan endast så många som be-
hövdes. Det lyckades "galant." På ett par ställe kunde
komma 2 par skjutsar och några 10 a 11 ringar till kör-
kuskar, så kunde de äldre karlarne lassa. Der som
kom med fullvuxna kuskar, var regel, att då de

komma "komme", skulle de hjälpa till att lassa
om än inte på deras eget lass, tills det blev deras
"tur". På den utsatta dagen kl. 7 begynte skjuts-
arna köra in genom den på vid gavel ställda gärdepor-
ten. Bandhunden ryckte i sin länk och skällde ur-
sinnigt. Truls Amrissen kommer barhudad ut och in-
bjuder dem att i storstugan sätta sig till bords och
taga för sig av sötteröt, smör ost och kaffe. Prämnin är
ju en given sak att var ska ha en eller 2 supar, che-
ru småpågarna och fjuntimren ej nöjes. Kl. 8 köra
de första lassan ur "korran" (platsen för gödselhögen). De
voro färdiglästa förut på hemmavagnarne. Andra
köra till och lassa. Truls själv med gödselhackan
på axeln, i sällskap med en dotter och en piga, som
skola sprida gödseln. Deras grepar med följa förste
lassen och "tösorna" bära en stor drickadunk ombyt-
ningsvis med sig. Framkomma något före de andra

i det de gått en genväg och kuskarne som skag
bredvid lassan få ej köra fort med lass, så tar Teufel
av sig rocken och drar fram ur rockfickan en grov
linne handduk och binder den om den vänstre stö-
eln, om foten, för att skydda stöeln för gödseln som
faller på den när han sätter fram foten vid det han
hackar av gödseln från lassan. Man var tvungen
att ha "lärstöila" om man skulle vara "nög-hack",
ty träskor eller ligskor eller tofflor blev fulla
med den löse smullen, och det var ingen tid till att
rensa skorna, ty det fick inte bli "stimmne" på åkern
med flere gödsel-lass som skulle vänta att hackas
av och att hacka av gödsel var intet latmans göra.
Men ändå skulle alltid husbonden själv göra det
derför han skulle bestämma hur långt mellan
gödselbunkarne, och hur stora dessa skulle vara,
för att anses kunna räcka till. Ett ordspråk var

att "shit och pengar vilja aldrig räcka". Nu begagna-
des endast hornmidda järngrepar för spridning och
dito gödselhacka. Greparna med tre horn och hackan
med 2. Förut hade man trägrepar med tre horn,
men några lärde ännu gödsel med sådana, förmenan-
de att järngrepar fördärvar gödseln så den blev odryg.
Kusken och mög-hacken skulle fatta i var sin ända
på den venstra vagn-sidobrädan och dra den opp,
när ovanlasset var arhackat och lägga brädan
med den smutsiga sidan emot gorden. När så
kusken hörde horn igen tog han och lade brädan
med den rena sidan opp, så han kunde sitta och
åka utan att bli mersmord på kläderna. Det kun-
de hända att lasset rasade förfort, om det var lös och
ruttet gödsel, att Truls fick gödsel på händerna, men
så grep han i mullen med händerna hellre än att
torka på kläderna. Gödselspridarne skulle följa

efter och "sprätta" ut eller kasta ut de avhackade
bunkarne så jämt som möjligt, över den teg, bunk-
raden låg. Detta var också ett mycket strängt ar-
bete och var det mest folks-gödsel i något lass, så
strejkar de och manfolken finge göra spridning
en derav en annan dag. Bud skickade moran
med kuskarne att såväl "nög-hacken" som "sprätte-
arne" skulle följa med hem till middagen. Vilde de
åka så kunde beredas plats vid sidan om kuskern,
för en person på var vagn. Detta kallades "att åka
på Skitar-Tärens rullar". Sedan hästar och stur-
tar fränspänts, efter hemkomsten och fodrats med
hå eller hackelse, blev allt folket inbjudt i storstu-
gan och bänkrat kring långbord. Middagsmat,
med, antingen risgryns-välling med "förbid" av ste-
kt fläsk och råskalade potatis, eller också ärter och
i dem kokt fläsk (ärtsoppa) utan "förbid", läggse slags

mat med grovt bröd, men med åtskilliga bränn-
vinssupar emellanåt. Efter en timmes uppehåll
serverades kaffe och brännvin, men körpojkar och frun
timmer fick fri vilja med avseende på brännvinet, och
gingo kakor i stället till kaffet. Sedan arar och hä-
star vattenats, förspändes och fortfattes till kl. 1/2, 5
då åter kaffe, smörgås av fint bröd, samt brännvin
förtärdes, men förtäring medländer till "mög hacku"
och sprättar-köarna ute på vängen. Efter mer af-
tonsmålet fortsattes arbetet till kvällen kl. 7,
men befans ej behövas, ty gödseln tog slut kl. 6. En
liten lunk gödsel skulle lämnas kvar i "Corra",
enligt gammal (hedrisk) sed. Till sist skulle
Truls ha tonskjuts som gick sakta så att han
med en skyffel (mög-sköi) och kvast (lims) sam-
lade opp all den gödsel som spiltts av lassen ge-
nom skakningen vid härmningen. De som nu

hade hemma i värket, tog hem med kreatur och
vagnar, men de längst ifrån satte in kreaturen
och fodrade dem. Sedan alla tvättat och städat sig
och alla återkommit till gillesgården, så bänkades
de äter och kvällsmaten inmundigades. Var det
nu så, att man haft ärtsoppa till middag, så vanka-
des nu risgröt, ärsen, korngrynsgröt, eller hade man
haft korngryns- eller risgryns-välling till middag,
så blev det ärtsoppa nu. Som vanligt fick ju
inte lärnvinet fattas. Man försökte så fördriva
tiden ett par timmar antingen med kortspel, eller nå-
gon lek, såsom: Tacka groan, eller gömma ringen o. a.
Dans hörde jag aldrig ontalas, att det förekom vid
"mög-gille". Men att lika dana gödselgille fortfor
att brukas ända fram på 1880-talet. "Tacka groan"
tillgick så, att en person lutade sig i knät hos ett
fruntimmer som satt och höll sitt förkläde för ansiktet.

-tet på honom eller henne, så att den personen inte
allt kunde se. Då skulle den "blinde" hålla sin hand på
sin länderygg, med handflatan uppåt, att ta emot
"lacken". Men som nu ville slå i hand med "frosen"
(den blinde) så gick han till och slog kvickt i handen på
ryggen, då den slagne hade att gissa vem det var som
slog. Detta skulle han eller hon gissa innan han fick
lyfta upp huvudet. Gissade han fel, fick han fortfara
att luta sig och hålla sin hand till på ryggen, men
gissades rätt, så måste den namngivne, luta sig och
hålla sin hand på ryggen. Götta ringen var också
en gissningslek. En person gick omkring till var och en
av de lehande som satt sig på stolar och soffor, och låtsades
götta en ring hos var och en i det han sade: "götta
götta ringen, mät (mycket) sött och godt och väl.
Hos en av de sittande götde han verkligen ringen
som i levet på annat, kunde bestå av en nyckel, eller

annat mindre föremål. Gömmaren inkallar nu
från ett annat rum en person av de lekande som ej
fick se på gömmandet, att gissa vem der har ringen.
Gissar han fel, får han ge pant efter dom av de andre
men gissar han rätt får den gå och gömmas som
hade ringen. En annan utestänges eller bindes för
ögonen. Att höra i mög gille var ofta rätt även
tyrligt för legda "husare-pågar" som ej voro vana att
handtera hästar eller oxar. Visserligen betrödde
man dem endast gånna "stadiga" och snälla hästar,
men i den tiden fanns endast öppna dike emellan
de s. k. "gropar-styckena", och över dessa gropar, dike,
var anlagda broar som voro så smala, att det en-
dast var plats för ett par hästar att gå i brett över.
När så oxarna, kuskarna, påfarna, sågs till, att väl häst
ar och framkärren kom rätt på bron så glömde
de att se var bak-härrarna kom, och då gick den

1914

37
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

utan om d. v. s. vid sidan om bron och lasset
vältes och gödseln måste bli i diket och tas upp en
annan gång. Men pågarna fingo inte vidare beröm
för de "välte". De större kuskarna måste i allmän-
het hjälpa till att få vagnen på rätt "köl" igen. Händ-
att någon körde utan om bron "tomme", så kunde pojken
komma under vagnen, varför de nog åtvärnades.
Men varne måste helst köras av sina gamle be-
kante kuskar, så de var vana vid hans röst som
körde. Här så man hade roat sig med spel
och lekar ett par timmar, serverades the eller
kaffe och dervid offärs suppen. Man tackade värd-
folket i handen och Truls Amvesson tackade och
berömde var och en. Men körpågarna som legts,
 fick de betala som legts dem. Det blev 8 skilling,
högst 12 skilling om dagen. Ett egendomligt språk-
bruk var, att om man nämde en mans för- och efter-

-namn på en gång, så blev förnamns-vokalen kort,
som t. ex. Trylls Amorsen, men nämndes bara för-
namnet ensamt blev vokalen uttalad lång, som t. ex.
"Tryylls." Och sådant förhåll det sig med nästan al-
la mansnamn och en del fruntimmersnamn i
uttalet på den tiden 1850-70. Någon rangordning
förekom ej mycket. Det kunde visserligen hända att
den förste som bjöds upp, till sidan om värdskapet, kru-
sades något, men satt husare-pågen vid sidan om
vem som helst, ty man hade ju ej morarna, kust-
rurna, att bordsätta. Aldrig heller hade man spela-
män vid godsulgille, såvida ej någon av husfolket kun-
de handtera något instrument. Truls Andersson kunde
blåsa flöjt själv, men hade så men inte mycket tid
dertil den dagen eller kvällen heller. Pådana gille
skulle ej just utgöra betaltning för arbetet, och beta-
lades ej heller med pengar, men den som fått hjälpen

måste anse sig skyldig att vid tillfälle hjälpa dem av vilka han fått hjälp förut. Till gödselgille var det inte lönt att komma onödigt fina eller helgdayskläder, utan sina vanliga vardagskläder, om de som var naboar hörd ju hem och kunde då byta om kläder, och de längre ifrån som ännu stanna kvar till kvällen, de brukade ha onödigt åt minstone en söndags-rock, att ta på sig om kvällen.

Brytergille. Den som vill ställa till brytergille sänder bud eller går själv till så många hus håll der han anser sig kunna få tillräckligt antal brytare för att kunna onödigt på en eftermiddag bryta genom hela "hörförlaget". Det kan också bära sig så bra, att det brytes och han fått bud att om han vill bryta så blir ledigt, och då går han till "bastaan" och träffar der brytarna, samt påtalar dem att även hjälpa honom onödigt brytningen dagen efter.

Således insattes "hören", linet om kvällen, sen de
föregående slutat. Flera höstalass med "hör", köras
fram, jämte ett stort lass grovt bränsle till "kastua".
Hören sättes hand för hand på hyllorna av munda gal-
lerstänger $1\frac{1}{4}$ alm från marken, på de s. k. "tarrarne"
och sättes ända upp till taket, loftet, som var av bräder
täckt med tjockt lager av lera. I en murad grä-
stensugn midt på jordgolvet eldades med sådan kraft
att ugnen blev rödglödhet så att små conpersten
ovan på "galten", som ugnen kallades, brände med blå
låga. Sådant fyrades hela natten, av ett gammalt
fruntimmer som kallades "Torressen". Upp omot mid-
dag dagen efter var hören torr till betydning. Under
natten nedan torkningen pågick, såldes byns
(ja hela byars från flera håll) ungdom, söner, döt-
trar, pigor och drängar, till dans och lekar, bratte-
ningar och ibland slagsmål. "Torressen" kunde

"minnan" hålla sig vaken och det skulle hon
ju också, samt efterse så inte skadliga prjkar
krassade hål vid fotstenarne för att få frisk luft
medan de lågo och värmd sig i den brännande kottan
och röken. Blev någon tagen på bar gärning, så blev
han strax uthörd och fick aldrig komma in i torb-
rummet oncer. Den gården som skulle ha "brötet",
hade ju på förhand beredt sig med lek och lugg.
Om kvällen när lören insattes hade de haft med
sig en korg med mat till "torresen", samt även svag-
dricka i en stor dunk och brännvin, samt söttbröd
och smör, så att ut på natten, då oväsendt varat
länge, bjöts av någon från bruktgården, brännvin
med tilltugg. Men dagen efter medfördes en
stor s. k. förmåga-kupa med några kakor sött
bröd, smör, ost, brännvin och svagdricka i stora du-
nkar. Torresen hade en säng bäddad i råghalm

med fjäderdynor omkring sig, strax utan om dörren
till torkrummet, men hon fick nog inte ett ögonblicks
sömn förr fram på morgonen kl. 4 a 5 då skarorna
avtroppat. Men hon skulle ju städs se om elden,
dels att inte den tynade av och dels att inte den toge
överhand. Omkring kl. 12 på dagen efter, begynte de
förste brytarna komma. Några med "bröddan" på nack-
en, men hade der brötets föregående dag, så varsta
de många bröddor i "bastuan". Hören var buntad när
den hördes till "bastuan", i knippe om 20 st. s. k. "höra-
hänner", men dessa buntar omkudda med rågha-
lmsband upplöstes (men inte själva hämnerna) då hämnerna
sattes till torkning. Varje brytare beräknades kunna
bryta 8 a 9 tjog hör om en eftermiddag. Sedan var och
en åt sig utvalten passande plats och brödda, kommar
värdin (den som ska ha brötet) och trakterar med en
välkomst-sup, och strax derpå dyker torresan in

håller det fast, dragas emellan häftarna på bröddan
tills skivorna (Clark-ytan) fullständigt avlägsnats. Der-
vid faller av något av själva det mjuka linet och
kallas "rusk", men kan göras dugligt att spinnas.
Detta "rusk" ska tillhöra torresan som extra be-
löning. Rummet, där brytarna sitta på sina
bröddor och bryta, är aldrig större, än att torresan
kan kasta till andra ändan av detsamma. Även
gruntimmer användes någon gång som brytare,
och voro ibland mycket dugliga, men ansågos i all-
mänhet dertill försvaga. Der blev ett öronbe-
dövande slamm, när en 15 a 20 brytare voro i fast-
en. När de vänta "hämmerna", släpptes brödde-
"häftarna" och föllo av sig själva med pistolskott-lik-
nande smällar, några brytare ropade "hör", och
själva krossningen förorsakade ej så litet bull-
er. Luften blev uppfyllt av damm och fien, och

"skeorna" (skevorna) slängdes opp på huvud, hals och
"härar" (axtar) på brytarna. Lvetten rann i strö-
mar och brytegille var ännu mera smutsigt än
gödselgille. Brytegille hölls i början på oktober
eller senare. När efter ett par timmars arbete, det
gjordes uppehåll då muraftorsonäl intogs, med sötbröd
smör, ost och brännvin, samt stora 2 kanndunkar
svagdricka vankades. Vid uppehållet var det van-
ligen någon munter yngling eller dräng, som visade
sin styrka med att klyppa rundt en av de leare run-
de bjälkarna som gingo tvärs över bryterummet.
Den bonden på vars ägor basstuan var byggd, in-
bjöds alltid att deltaga i muraftorsonålet. Efter
målet fortsattes åter arbetet ett par timmar, och
då var det vanligen "utbrätet." Nu skulle rymmas
opp, rustet under bröddarna ristades från skevorna. Hös-
en kuntades och omkänds med band av hös och in-

slappades i säckar. "Rusket" i särskilda säckar, ty
det tillföll alltid "torresan". Mer brännvin och smör-
gås bjöds. Bryte av hör, företogs aldrig vid lyktesken,
men deremot brukades ju allmännt insätta linet till
torkningen vid lyktesken, synnerligast och därför att
inga förster funnos, utan holmörker rådde i torkrum-
met. De som nu visste sig ej skola bryta, dagarna
efter, togo sina bröddor med sig hem. Vid hemkom-
sten måste riktig stor-toatett göras och bytas om själ-
va skjortan, ty att bryta "hör" var ej något finemans-
göra. Så gingo brytarna till gillesgården och der bjöds
på ärtor och fläsk, samt mycket brännvin, och efteråt
kaffegökar, så att en del av gästerna blevo minst två
man kallade "uppreynda" och i stället för hemfärd
vid gilllets slut, kl. 10 eller på kvällen, gingo sjungande och
trallande åter till "basstuan", om der torkades hör i-
gen. De lekar som ungdomen roade sig med i bas-

stuan, under de mörka ruschige höstkvällar-
ne, voro förutom dansen (mest ringdans eller fjula-
lekar, men även polka, galopp, mazurka, reelän-
dan, vals och kadrill. Ofta hände att någon i byn
boende spelman hade fiol eller klarinett med sig,
(från senare tid harmonika). Till danserna brukade
alla sjunga melodien. När pigor och drängar
från flera byar sjöngo av hjärtans grund till dan-
sen så var det ett väsen som hördes långt ut om be-
stuan. Till vissa danser brukades dock av raa Å-
llinga drängar sjungas ohjfsade visor, som dock
snart nedtystades av andra. Vidare lektes låna
värme, bytta makar, smussla sko, gissa gåtor, hug-
ga lärne, Markus och Lukas, blinddock, stå på hur-
vudet, gå på händerna, vända Cajan, med fl. Dessa
gille skulle ju utgöra ersättning för arbetet, men
naturligtvis måste bytvärdens folk gå på de andres

Brytegille, om än inte förr än om ett annat år, för
samma sorts ersättning. I bland hände att en bon-
de hade så lite hö, att det inte fyllde basstuan,
och då slog sig 2 tillsammans, så att det blev två
brytegille på samma dag, och vardera trakterade
sina brytare. Torresen tjänstgjorde för hela byn, så
längre säsongen varade, och det hände att samma
brytare fingo bryta flera dar å rad, på olika gille
efter varandra. Sedan icke flera brytegille föreko-
mme den efterhösten, så hade den på vars mark bas-
stugan stod på, lov att begagna denna till förbruk
om vintern. Brytegillena hade varit likadana ännu
innan enskiftet och gortföro på samma sätt till 1880.
Det verktyg, bröddan, som ofta omnämnts, Linderåkan, var
en ställning av godt björke-trä, med fyra ben och säte
att sitta på, och rätt fram för sätet var spjälva bråkan
som hade handtag till höger hand, med vilken träf

tarna lyftes upp, så att hörshännerna kunde
stickas in under dem. Dessa "käftar" passade i mot-
svärande fördjupningar i under "håken" så att den bib-
dade 2 långa hål der skrovorna ramlade igenom, och
ner på jerdgolvet. En grov tränagel förenade sätet
med käftarne vid var ända och en mindre nagel vid
vänstra ändan gick igenom alla käftarne, så att det
blev "lee" (lede) lik hängslor på de överste, när de lyftes
och sänktes. Bröddorna voro olika stora och i grovlek.
Fruentimren fingo vanligen använda de minste och
lätt handterligaste. En stor brödda var ett par alnar
lång, och mindre sådan $1\frac{2}{3}$ alnar. Många hade vack-
ert utskurna namnbokstäver och årtal, men var
kände sin brödda, om än inte der var något namn.
Bröddan var ett av de lösrör som varje hemmans "do-
ter" skulle ha i hemgift, med sig då hon gifte sig
och flyttade från föräldrahemmet. En stor del

beräddor, staplades upp och kvarstodo till nästa års
brytningsperiod, i "karstuan". Skätte-gille,
innan lintet var i det närmaste färdigt, måste det
ytterligare genomgå en procedur, som gjorde många
personers arbete isynnerhet om det varit onycken
här och stort bryte-gille. För att få undangett detta
brukades därför även ställas till "skättegille". Detta
var nu husmorens ensak så till vida som detta
inte var något karlgöra och som manfolken ej heller
befattade sig med. Vanligen tillställes skättegillet
ej många dagar efter bryte-gillet, ty husmoren ville
passa på medan ännu några sötterödsbakor, samt
kaffe, socker, ostar och diverse matvaror, voro till övers
från bryte-gillet. Förden skull skickade husmor-
en bud till så många av byns husare och nabo-
kvinnor, ej av de yngste, som hon ansåg sig behö-
va. Vanligen 8-10 stycken. Dessa skulle bära med

sig sitt reekttyg, en "skättefot" och en "skättehän".
Skättefoten var en leräda av ett par alnars längd, fäst
i en fet plank. $\frac{3}{4}$ aln lång, så att lerädan stod rätt upp
infullt tvärs över plankan så att lerädan vände
kanten emot den som skulle begagna den, då man
trampade på plankändarna. Skättefoten kunde stå
för sig själv på logen då ej höjgs på linet. Övre än-
dan på lerädan var ett hak eller en lit leertsägad
i rätt vinkel och i detta hak placerades en "fätt" hör
eller av den lerötna linets en handfull. Skättehannen
var gjord som en lered svängd sabel, av tunnt starkt
trä, med handtag genomskuret i samma. Dessa
skätte-hänner var vanligen pryddigt arbetade och
med utskurna namn och årtal samt anslade
i skrikande färger och hjärtan. Lådorna sabelar
utgjorde ofta en passande present från fästeman
till fästetön. Men annars tillhörde skättefot

och skättechämnade hemgiftslösöre som en bond-
"dotter" skulle medföra i boet vid utflyttring. Skät-
-tesan" satt på en stol och satte fötterna på fotplan-
-kan för att stadigt hålla skättejoten, medan
hon med vänstra handen höll fast i höra"fätten"
och högg med sabeln (skättechämnen) på den nedhän-
-gande delen av linet, samt ännu använde fätten och
och högg även den till alla skevor vare avlägsna-
-de. Men på det sättet skildes bort, allt det kor-
-taste av "lintäerna" och endast de längste blev
hvar och kallades "lockar", men de korta kallades
"blånor" och föllo till golvet, samt rullades i hop i
rullar så stora som tegelstenar i längd och kalla-
-des "blån-tottar". Men det allra uslaste risstades
och samlades i hop och kallades "skättefall", och
kunde också spinnas. Lockarne virades allur-
-und på var lock och ornkundes i särskilda buntar,

och utgjorde själva finheten av linet. Inom varje "fält" blev en lock. Ute på logen försiggick detta arbete som dammade ganska behagligt, varför också de flesta fruntimrarna påtog sig Karlarnes gamle rockor under tiden det varade. Under glatt och skratt fortsattes arbetet, allt emellanåt avbrutet av husmor som kom och trakterade sina "skättemor" med varjehanda godter emellan måltiderna. Detta kunde vara antingen kaffe och vetekakor eller ett glas hemmalagat vin av körsbär, kruusbär, vinbär, samt kakor som tilltugg. Måltiderna var också mera "perlade" till skättemorerna, än vid brytegille och gödselgille. Så t.ex. middagsmåltiden bestående av risgrynsgröt och efteråt smiskonsoppa. Efteråt målet av gäs-prankakor, med honung eller sylt. Innan kvällen skulle det i varje fall vara slut, ty detta slags arbete kun-

Stämme
Lund
Väby m. fl. 1937

4914

Uppf. Emil Jönsson
Född 1861 Väby

54

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

- de ej lämpligen utföras vid "lykte-tänd", liksom inte heller brytningen. Sedan ytterligare kaffe eller the med kakor och "gorän" förtärts och artackning i önske sidor gjorts, så droppade skätte-kvinnorna av henn, medtagande sina skätte-(aldrig skäkte)-fötter och händer. Någon dans eller lekar vid skättegille förekommer icke. Kardegille. Som nu linet var kommit så långt med beredningen att det skulle kunna spinnas, så kunde det så med, endel, huvudet den lockarne de kunde omedelbart spinnas, men den delen som kallades blånor och var hoprullad i "löttar", kunde inte spinnas förr än det först kardades. Men denna kardning fick spinnerstorna själva utföra så vida ej de kunde få munderåriga eller andra att göra det under tiden medan de spunns. Nej detta som var orsaken till kardegille var att färullen, varav skulle spinnas ullgarn, var besvärligt och dygt arbete, som

man ville fortact undanståka. Aldrig hörde jag om-
talas att någon ställde till karsgille för kardning av
blånor. Den tvättade och torkade uller packades i sä-
ckar till att förbita den dag husmoran behagade bestäm-
ma att den skulle kardas. Det var ju inte lönt att
ställa till karsgille, så vida man inte hade en eller
två stoppade säckar med ull som skulle arbetas opp.
Detta arbete var ju också nogare än "lärs-kardning" ty
inga knutar eller hopgyttringar kunde spinnas till stä-
knings eller vadmalsgarn, och ullen fick ej heller slitas
opp med kardarna till kort "ragg" som ej ville hänga i-
hop. Som även detta var ett "gille" som husmoran be-
gerade, så utsände hon uppbad eller inbjudan till kar-
degillet på liknande sätt som vi skättegillet omtalade,
dock med den skillnaden att nu ombads i synnerhet
yngre pigor och döttrar. Som dessa gille alltid för-
sigginge om natten så kommo "karderorna" i skym-

ningen, var med ett par kortor med sig, till stället.
Efter som de anlände bjöds de på kaffe med dopp, och
tog strax därefter till arbetet som fortfor vanligen
till kl. 10 a. l. på kvällen då en måltid bestod, den en-
da bestående av s. k. "kalemad", d. v. s. risgrönsgröt och
svishonsoppa. (namnet derav att sådant brukades att
beras till barnsängs kvinnor) Amars emellanåt
flera gånger kaffe och kakor eller the och "gorän". Även
berämnas bjöds för att hålla sömnen på avstånd, och skil-
ja ner dammet. Under arbetets gång sökte man munt-
ka opp varandra med ryheter, visor sjungande och an-
nat. En lustig berättelse från ett karegille berätt-
ades om en ung husar, som förklädde sig i fruntim-
mers kläder och var med hela natten utan att bli
upptäckt. På ett av ställen (gårdarna) i vår by, som
lades en Fa & pigor till karegille en vinterkväll 1855.
Allt efter som de anlände blevo de ovottagna i storsta

-gan av husmoren, och bjodna sätta sig till kaffebordet. Belysningen bestod av hemmastäpta talgljus, som ofta måste "snytas" och ändå lyste grå-dunkelt. Men detta ljus endast vid kaffebordet, annars hängde en vafol-
lampa, med fyra veckor, orid i taket från en spik i
bjälken. Men ljuset var även från denna lampa ej
vidare bländande. De flesta pigorna kände ju varan-
dra, men det hände ju att en ny inflyttad den 24.
oktober eller 1:ste november, och därför väckte det ej någon
synnerlig förundran när det inkom en lugg-piga, med
sina kardor med sig. Hon hade, som då brukades, ett
kläde om huvudet, knutet under hakan, draget må-
-gat långt fram i pannan. Husmoren kände ju och
-så de öfriga, men frågade denna nya pigan, hos
vem hon tjente, ty hon kände henne inte igen. Men
husaren lät sig inte förbluffa (han hette Lundberg)
utan svarade, med pipande fruntimmerslik röst, att

han var en nyinflyttad piga hos en av bönderna i yttre
-kanton på byn, och det var det trodt och uppgavs han
att han hette Johanna. Hon föreföll visserligen gå-
rdig, men det berodde väl på skalkarskapen, men
hon kunde karda ull lera och rullade sina ulla-
"kattar" med kardarna och lavade till, lika lera som de
andre, samt var också rätt flitig. När de andre nå-
gra gånger måste gå ut och sitta på huk och betrak-
ta stjärnorna, så gick hon också med ut och satte sig
på huk och betraktade stjärnorna. Arbetet fortsattes
och ljudet "schätt, schätt, schätt, schätt," genom kardornas
dragande mot varandra, var en munter takt som blan-
dades om vart annat. Man räknade omkr. 30 kard-
rullar till en "katt" (ullarne i storlek som shearvulv).
Kattarne lades upp bredvid varandra i en bunke på
nära stående stol eller bänk, tills husmören eller
någon av dotterne, samlade dem ihop och lura dem

sendan i annat rum eller varligt inlade dem i säck-
ar eller kistar. Man fick neml. ej packa i hop ull-
"kattarne", ty då kunde de ej spinnas utan ny omkast-
ning. Några gånger bjöds hembyggd vin eller en sup brän-
vin och till sist kaffe eller the fram på onornen kl.
3 af tiden. Ullsäckarne voro tömda för ull och efter
the och "gorän" avtackades "kardesörna" och dessa tack-
ade husmören, samt togo sina kador och ytterkläder (acka-
lar) och begävo sig hemåt. Ett par kador hörde liksom spinn-
rocken till hemgifts-lösören. Men efteråt blev det ju
sport att husar Lundberg varit en förrädare som
hade hört huru de talat om sina gästemän och all
hemlighet och stor förbannelse uttalades över ho-
nom och det vill synas som den också med tiden
dröbleade på honom, ty hästar skenade och han blev
fördervad så han blev invalid och måste gå på kryckor
satt och gjorde lekaker av lera för faleriken i Höganäs, och

desse mellan slipade rakknivar och fjölke-byggnad
i all sin tid. Bykne-gille var något som aldrig
förekomm i thy, att visserligen en, högst två tvättegum-
mar kallades till hjälp ifall ej husets folk vare med eg-
na fruntimmer så dugliga att de kunde själva byka
och tvätta. Men dessa hjälpgummar fingo alltid
betalt för sitt arbete, såsom för annat dagsverk. Det
går till ännu som det tillgätt för 100 år sen tillbakas,
fastän med onera bekvämligheter om för tiden. Vi
kunna ju dock se till hur det tillgick 1860. Man tog
inoga vara på all slags lövträdsaska. Den sämsta
var av aspe, pile och sälg. Den bästa efter björk,
bok, ask och ek. Denna aska kallades "pottaska". Filä-
der som skulle tvättas lades i blöt, kallt vatten ett
par dar innan bykningen. Sedan läggs de i byknekar-
et ett stort kar med ett lapphöl vid ena sidan i botten.
Nu kokas i stor gryta eller kettel, den omrörda askan

och vattnet som kallas "lut" slås kokhett på kläderna i lykekarret som är uppställt på en trefot, och i tapphålet står en trä tapp som räcker upp om både kläder och karret. Denna tapp kallas "tapperocken" och är smalast nedtill och större uppåt så den kan stoppa eller öppna avrinningen genom vridning på denna tapp. Man fortsätter alltjämt att ösa den kokhete luten ur lykegrytan och i lykekarret, till dess innehållet i detta anses genomkokt tillräckligt. Vattnet, lut, en tappas ur lykan genom att vrida något på "tapperocken" då luten uppsamlas i en under lykan stående kettel eller balja. Detta vatten kan slås i lykegrytan igen och upphettas för fortsatt överösning om så behövs. När så är nog lyket tappas allt vattnet successivt ut, allt efter som fruntimren dra upp kläder och gnugga (fila) med såpa med bara händerna mot sidan i varsin balja, varefter kläderna kastas i ett annat kar med

hallet vatten. Nu sköljes ett plagg efter annat, snos nå-
got och klappas antingen på tvättesten eller tvättesäte
(en plankan i aln med fyra ben). Tvättesten låg i alla de gamle
gårdarne på lämpligt avstånd från brummen. Man
slog, klappade hårdt, med en liten "tvättetröskel" av eta-
rket trä (sackert gjord; hörde till hemgiftslösen) så att vat-
tnet stänkte omkring och när det var näst utvattnat
så lades det åt sidan för att ytterligare plagg efter plagg,
sköljas i ett kear eller behåla med "bländelse" i vattnet, för
inte linnat skulle bli gult vid torkningen. Eftersom
det så sköljts i blåvattnet, vreds vattnet ur. Var det små
plagg kunde en kvinna, men dukar och lakan brukade
två kvinnor snos var på sitt håll med linnat, att
vattnet pressades ut så mycket som möjligt. Detta
sätt kallades "att snyta svärmorin". Kläderna, "tvätten",
hängdes till torkning och derefter "månglades" på den
gamaltags-stenlåde orangeln eller en slags handmangel

som kallades för "rylle-trät", med en almlång rulle
av trä 3 tum tjockt och en $1\frac{1}{2}$ tum tjock och 6 tum bred
plankstycke med handtag vid ena ändans flatsida.
Man virade plagget om denna rulle och tryckte på
plankan och framförde den så att rullen under denna
pressades och dermed linet. Ett sådant pyggligt gör-
det "rylle-trä" hörde till de hemgifts-lösöre hemma-
mans-döttrar fingor. Själl trättgummorna elda-
de sakta och det derföre dröjde ut på tiden, så
föreställdes att lössen kröps upp på byke-karlets
kant och ropade till sina medbröder på motsatt
-a kanten: "byker ni i dag"? varpå svarades: "var e
du, här e jag". Något ovanligt, med anseende på
matlagning för honom icke, som kunde kallas för
gille, och benämndes heller aldrig att någon hade by-
kegiller. Byggmads-gille voro också af flere slag, med
anseende till det som dervid skulle utträttas. Vid en-

skiftet då i alla tyar några bondgårdar måste utflyttas blev ju i många år derefter en ovanlig byggnadsverksamhet, men den slags byggnadsverksamheten var egentligen mera enastående och ej just typisk för senare arbetegille på området. Vid utflyttning hjälpte bönderna varandra och födde sig själva och till och med hade de förbundit sig att betala pengar, till de som måste flytta sina gårdar. Därför talas nu inte om utflyttebyggnadsgille utan om sådana byggnadsgille som utgjorde ersättning för hjälpen samma dag den utförts. Vi ha då först det s. k. "raise" (rese) gillet. Grundlagsgille förekom icke i det, beöymmerligt nog var ett arbete som gjordes sen husen uppsattes i den tiden 1850. Nästan alla hus på landet (stadshusen be-
fatta vi oss ej heller med) byggdes av stolparicke, lerväggar och halmtak. Timret skulle ju alltid utvändigt vara av eke, som fanns på allas ägor snart sagt. Timret gjor

des först i ordning och färdigt att sättas opp, då ut-
sändes bud till så många kaska karlar man ansåg
sig behöva, vanligen någon från vart hushåll i hela
Lyn. Om det var vackert väder, så gingo karlarna
med nöje (sällan hindrade vädret, dock har jag varit på
tre raisegille då det ösregnade hela dagen, men det måste ändå
sättas opp huset, efter det var bestämt.) Just helgdagsklädda
behövde de inte vara, men ej heller sämsta tröjan, ty
detta var ej så smutsigt arbete. Far i huset tar emot
och bänkar var efter som han kommer vid stora lång-
bordet i dagligstugan. Kl. 8 på morgonen (man måste skö-
ta om hummet innan man går). Stekt fläsk, stekt potatis
kaffe och ett par brännvinsuppar. Därefter gingo de ut
och timmermanen stälde ut och mannen var på sina
platser. Några gingo i uppdrag att "ökhövla" stolpar
lånshult och fatträ, på den sidan som blev utsidan,
och andra att slå "gylgger" der de fattades, eller borra

kåli sparra-tärna. o. s. v. När så det var färdigt, lades först fotträn (syllarne) opp på en och annan grundsten, t. ex. en vid vart hörn och en här och der under "skarven". Alla övriga grundstenar lades in sen huset var uppsatt, till och med färdigt i övrigt. Därefter lades träpfötter (träs-syllar) och nu lades opp lejdern och alla stolpar och löshult sattes i hop i lejderns som stolparnas glyggor (tapphål). Då kallades detta att "laföra" timret. Nu samlades allt folket för att lyfta opp, antingen en sträcka av det "laförde" (försökt hoffogat) timmerväggen eller om det sattes upp i "binningar", att resa upp dessa. Men sen 1850 övergavs det gamla sättet att bygga med "binningar". Der hörde till när alla fattade i och lyfte att sjunga ut: Å kåli opp, å kåli opp, efter som de hämtade andan och tog bättre tag. Sedan man fått opprest och alla stolparne råkat i sin plats i fotträet, spikas ned styvare

på så att det står för sig själv, medan nästa strä-
ka reses upp. Så göres vid bägge sidor, bjälkarna på-
läggas och en massa bräder läggs på dem till ställ-
ning för dem som skola ta emot takstolen. Timmer-
mannen kommanderar upp på dessa bräder, så män-
ga män som behövas att ta emot ett "spänne" i sen-
der, resa det och hålla det nedan. Timmermannen står
der nere på marken och lodar för att se när det står rätt.
Då slås tränaگل eller spik i sparrarna och i bjälkarna. S. k. "bock-
huvud" gjordes aldrig. Under tiden bära de arbetarna der ne-
re, fram ett annat "spänne" (så kallades bägge vinkelben-
nen av de i vinkel hopfogade sparrarna i takstolen. Se
dan takstolen är uppsatt och stöttad med "advasa"-länk-
te gäller nu att sätta upp kransar. Tallmännen ha-
de middagsmålet ätit innan resningen företogs.
Man hade likadan mathållning som t. ex. vid slått-
ern med risgröns-välling till middag, om husmorar

Skarve
Väsby sn.

4914

68

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hade mjölk nog i annat fall ärter och fläsk. Efter
maten kaffe och kränvin. Treuntimren och hemma-
folket visste ju vad det betydde när bud kom till re-
segille, neml. att låra mjölk till det stället och att göra
krans. Därföre anlände under dagens lopp, en hel rad
med kransar, stora, med 2 alnars tvärmått, med tulipan-
or, pingstliljor, ifall sådan ärtid. Alla kransbärare skul-
le bjudas på kaffe, och alla kransar skulle hängas upp.
Man gjorde kryes der tre st. kransar fingo plats om så
behövedes. Någon kwick och stark, blev, utvalt av ungdom-
arna, oppri spetsen på det spänne der krans-ställningen
skulle fastspikas. Han skulle ju ha hammare och spika
med sig, och det var ingen lätt sak att hålla en ställ-
ning med tre kransar (minst 20 kilo) med ena handens och
hålla sig fast med benen omslingrande sparren, och
spika med den andra handen. På somliga ställen
kunde bli fyra sådana kransgalgar, inte alltså med

tre, utan även med två kransar. När så detta var gjort
som vanligen inträffade bort emot kvällen, då gick alle
man upp på lejkilslagens bräder och samfäddt hurrade
tre a fyra gånger det nästa de förmätte. Man önska-
de spörja sedermera, hur långt borta i andra byar man
hört skrälet vid kvegillet. Nu dracks en kopp kaffe
med brännvin (till och med punch) varefter ett par timmars
uppehåll gjordes då de närmaste gingo hem och gjorde
sina kvälls-sysslor med kreaturen, städade sig och återkom-
mo söndags-klädda. Men de som stannade kvar, tvättade sig
och fingo för öfrigt vara som de kunde. Men samlades nu
i "stora hus" eller s. k. salen, der stormiddag bjöds, såsom t.
ex. vid slättergille (med risgröt, eller ärtor och fläsk, om
till middag varit risvälling). Efter måltiden bjöds först kaffe
-gök, men sedermera, efter någon timme kom fram bre-
der med toddyglas och konjak, varmt vatten i muggar
samt toppsocker. Toddy-drickandet fortgick, men var

hade frihet själv blanda sin toddy till svagt eller starkt
efter behag. Toddydrickandet fortgick så länge någon eller
några behagade, under samspråk, kortspel, tobaksrökning
eller övning i vissa kroppskrafter, t. ex. bryta arm, draga
fingerhrok, lyfta stolar etc. Alla kunde röka tobak, o-
aktat många på samma gång tuggade tobak. En mängd
pipor, långa och korta, funnos i alla hus, och många hade
pipa vid sig. Men ingen tuggade snus i den tiden. Fram
på natten vid 2 a 3 tiden, bjöds än en gång kaffe och detta
var egentligen tecken till upplrott och slut på gillet. Ibla-
nd var "raisegillet" antingen Pingstafton eller Midsommars-
afton och då varade de ej så länge, ty om det var vackert
väder, ville ungdomen hellre vara ute vid dansbana el-
ler omkring i naturen eller vid majstängen. Annars
hörde jag aldrig av att det ställes till dans vid "raisegille".
Tallag-öl och Ryggår-kanna förekommo aldrig,
utan onöjligen i städerna. Täckningen av husen gjordes

av vissa takitäckare som passades öfr av gårdens eget folk. Men deremot gjordes bergille ända fram till 1870. Det byggdes vanligen endast en av gårdslängorna det året, men betecknande är, att eftersom de ena gårdarna som voro före enskiftet, successivt ombyggdes, några årtionde därefter, då odlingen framstredit, så behövdes ännu betydligt större hus, i symmetrisk lagårdar. Men så kunde folket också bygga enormt billigt. Nästan alla materialerna fanns på "planen" (gårdens ägor), endast något litet smidesbeslag, glas, och kalkmålningen, annars bestod huvudbeståndsdelen av sten, trä, halm och lera. För att skyndsamt få väggar i ett lägers bygga anmodas som vanligt, ly folket om hjälp någon viss dag. Man måste på förhand ha beredt sig på sak, ty det fordrades rätt mycket arbete av gårdens eget folk, närmast föregående dagar. Man länke sig en lagår om 70 a 80 alnars längd och 10 alnars bredd, med

många innerväggar, att det åtgår en massa lera, som måste köras fram på gärdssplanen och ältas genom att slå vatten på och rida med en eller två hästar rundt, rundt, (i mån av ältans storlek). Land och halv läggs i och trampas i efter behag, dels för inte leran ska spricka vid torkningen, och dels för den ska vara sammanhängande och starkare. Nabo kvinnorna vita ju vad den gamla seden betyder, när det berörs om hjälp till "lairs-gille", nemligen, den som hade mjölk så bar hon den dit ett hus. Och husmören på stället bjuder alla mjölkbärande på kaffe och kakor, var efter som de komma. För i huset tar emot de som ska arbeta, och det är folk av varje slag; pigor, drängar, hemmasöner och döttrar, äldre och yngre. Alla kunna äta stekt fläsk och potatis, smörgås och en sup och efteråt kaffe med brännvin. Arbetet påbörjas och fördelas på dem som ska vara handläggare. Man överenskommer en make

som ligger midt emot vid andra sidan väggen. Bräder är,
lagda för upplag av lera och råghalm. De som nu ska
"slå opp väggar", påtaga gamla kläder som det ej är noga
med ifall de bli neremorda. Halmen snos i band som
flätas emellan väggastakarne liksom i en väv, och ler-
an tas med bara handen och slås på och emellan ban-
den. Snart växer väggen opp till löshultet och contra-
shenterna stryka med en rak leräda, ribba eller "stock"
av den lera som går ut om stolparne på väggen. Nu
sättes lockar eller annat för att upphöja ställnings-
leräderna och fortsätta likadant på övanväggarne.
Ställningarne flyttas, rop på "mer ler", "mer halm", hör-
as ("mair lair och mair bo"). Någon av "lösorna" blir lös-
stig om av handtlångar-pojkarne får hjälpa till, med
att dra åt huvudklädet och hålla drickakrusst till
hennes mun, ty hennes händer är så leriga, att hon
kan ej vidröra något annat än lera och halmen.

När det kallas till middag, måste åtminstone le-
murarna tvätta sig och ta av sig överhalare-kläder-
na innan de sätta sig till bords. Som vanligt, om det
kommit tillräckligt med mjölk, blir det risgrynsväll-
ing, i annat fall, ärtsoppa. Vita dukar på borden, gam-
maldags grovt porslin vitt eller med blåmåning, horn-
skedar, knivar och gafflar av stål. Fläsket i lusk-
ret, ben av kött eller fläsk kastas numera sen 1860 ej
på gator. Efter måltiden kaffe med brännvin, men
för dem som ej brukade brännvin, bjöds vitchakor. Sen
berhaleiten påtagits igen, fortsattes arbetet till on-
söndags då tvättning av händerna och överhalarna
avtoges, kaffe fint bröd, smör, ost och brännvin konsumer-
ades. Efter fortsattes arbetet till närmare kvällen
då det avslutades i god tid, antingen man hunnit med
allt eller ej. Resten fick hemmafolket själva full-
borda efteråt. Men nu gick folket hem och gjorde sig

4914

75-
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lina, med vilkor att komma igen så fort som möj-
ligt till kvällsmatens. Denna måltid bestod då, av
som vanligt, av ett var delarne, beroende av som ovan
nämnts omständigheter, antingen av risgröt, eller ärtor
och fläsk samt mycket brännvin och efteråt kaffe med
brännvin eller vetekakor. Som dessa bergille alltid
försiggings om sommaren, så ställes rätt ofta till
med lekar och även spel och dans efteråt, då någon
byspelman efterändes, som hade fiol eller klarinett
eller 2 spelmän. Var bergillet tillställt enid sommar-
afton eller kanske kort därefter, så gick hela ska-
ran till majstängen i byn, men annat fall till
ställes med dansen der på stället som arbetats,
och då kunde extra förtäring med kaffe, brännvin
och kakor bejudas utåt natten. På sådant sätt
byggdes billiga hus, och i synnerhet lagårdarne.
Der fanns inte glasfönster i dem, utan kakdörrar

ne eller lämmar öppnades om man ville ha ljus
och stängdes de var mörkt. Endast genom springor
på gavlar eller öppna dörrar eller lämmar på lä-
dan kom ljus. Änne 1875 hade jag aldrig sett en lagärs-
gavel som var ribbad; i hela Fullen. Endast om drä-
ngkammrar var inredd i lagären, kunde ett par små
glasrutor finnas till denna. Någon annan ersätt-
ning än gillet och tack bekom inte för "Lairgille",
vilket aldrig kallades klinegille. Torr-gille.
Änne 1860 var det nätt och jämt så mycket torr-
kevar att några togo upp sådan, men jag hörde hur
min far varit med vid torvhjälpe på 1850-talet, i
Skattehärrs by i Bruenby socken. Man slog sig i
hop några hushåll, kastade upp med spadar ett
slags gyttja som togs i en "sidd". På denna gyttja slogs
vattnen och breddes den ut på en slät plan på mark-
en. Nu sattes en spade hårdt i marken mitt i gyttjefältet

och fyra personer vandrade med uppkavlade
buxor och bara fötter, rundt, rundt, hållande nedera
handen i spadskäftet som stod rätt opp. När ena an
såg att torvgyttjan var tillräckligt ältad, flyttades spa-
den och samma vandring upprepades. Fruntimmeren to-
gs så den ältade gyttjan emellan händerna och klappa-
de derav gyttjan runda bollar som lades till torkning
på marken. När bollarna blev torra så blev de här-
da som stenar. Sådan torv kallades för "klappe-torv".
Men jag såg i Vikens socken hur man der lät den
uppkastade gyttjan torka något sedan den ältats och
beredts ut och slätats på marken, i lager om 6 tum tj-
ockt. När den torkat och stygnat något, skar man
med en spade, i rutor, bitar likt tegelstenar i storlek,
och lade dem i sår till torkning. Skärtorv hade för-
dom funnits i kullen, men sedan stenkolen mera
kom till användning, odlades morkarna, som var skvar

och nu fins ingen tiorv. Huruudant det tillgick med
matordningen m. m. vid dessa gillen hörde jag inte.
Gillen efter skalljakter hörde jag ej ens mina. Fars och
mors föräldrar omtala och ej heller att skalljagter fö-
rekommit, således ej efter början på 1700-talet i nord-
västra Skåne. Den roll dessa förenämnda gillen
spelat för grannhjälp kan spåras flera hun-
dra år tillbaka i tiden före enskiftet, då alla
leyns gårdar lägs intill varandra så tätt som möjligt
just för att vara varandra till hjälp och försvar
emot onda människor, och även i sådana arbeten
som ej med lätthet av ett hushåll kunde utföras.
Således var det endast en gammal sedvänja som
fortlevde ända till 1880, då det ej vidare föreportes
av de gamle gillens mer än rese gillen, ty de
äro nog ej riktigt bortlagda ännu år 1900. Sada-
na gillen som sexmans- och åldermans, var

just inga arbetsgille, varföre de ej nu bli föremål för
behandling. Gårdens gillen, sågille, skördgille, slakt-
gille och kvastöl, förekomms inte i de tio Kullasöckarna
ne, men slakt-kunnig person tillkallades, ifall inte
man själs var kunnig. Men för det mesta var dock
husfadern slakt-kunnig. Men gödselgille (dyng- eller
möggille) och potatisgille kunde ju förekomma, och
som det torde icke nu vara mycket känt hur de
gamla skåningarne togo upp sin potatis, så må det
offras några rader derät. År 1870 skulle under tecken
infinne sig, hos min Nostars man, en morgon littida
kl. 6, i slutet på september månad, för att hjälpa dem
att ta upp potatis. Vi skulle ha frukost, stekt fläsk och
potatis och efteråt kaffe och sötbröd: smörgås. På en ar-
betsvagn lades "ärdret", några tomsäckar, några po-
tatishörar, samt förninga-kupan, med ett par kakor bröd
en söt och en grov, samt smör, ost och en skanna dunk med

svagdricks. Vi skulle vara tre par, två personer kaste
de i en korg. Jag var den ende främmande, de andre vare
deras egne två söner, i det närmaste jämnåriga med
mig, drängpojke, samt pigor. Mannen själv skulle
höra upp potatisraderna med årdet. Potatislandet var
ute på "fälåden", långt ifrån hemmet. Vi som skulle
plocka hade med oss pojkarne, var ett par gamla
lexor, och pigorna en gammal kjol värdera, att ta
utan på de andre kläderna. Det gjorde vi medan
mannen begynte höra upp raderna, som var så det en
70 a 80 famnar (= 136 a 144 mtr). Då fort 2 rader voro upp-
hörda, kunde 2 par begynna på motsatta radändarna.
Vi jag och den minste, föredrogo att vänta till dess
ytterligare 2 rader upphörts. Det var rimpest på mar-
ken, så vi kunde godt ha, alla plockarne, varken en gam-
mal karla-rock på oss, men vantar kunde vi inte ha
ty, vi skulle ligga på knä och raka med bara händerna

i mulken. Emellanåt måste vi slå händerna emot axlarna ("åkarlerasa"), ty vi kände knappt till fingrarna. Stätt små och dåliga potatis var det, såsom i allmänhet det var på den tiden, beroende på, dels jordens magerhet ogräs och usla potatis-sorter. Många olika slag, såsom blå, röda, vita, blåspräckliga och svarta. Således 5 olika sorter. Eftersom solen steg på himlen, blev det varmare och arbetet värmande, så vi kunde bärga oss med mindre och som vi just inte kunde hålla takt med de äldre så blevo vi avsidat för oss själva och mycket intresserade av att berätta sagolika historier för varandra, så att den gamle uppmanade oss en och annan gång: "Tåga, om fän" "pela" ("plocka) letta bätter". Då fingo vi fart i klorna och kröps framåt allt fort. Om middagen kom Moder med ett krua i var hand bärande med kylvälling, med "länkar" ("kilimp") i. Kruan med två äron oppe vid överkanten, ett tallrik över, och ett hennvävt flatt band i 8-

kryss öfver tallriken blev handlag. Aptiten var god och
vällingen förblev, men middags-rasten blev ej lång. Nu
vars uppkörda så många rader som paraderades kun-
na plockas till kväll, varför hästarne släpptes att
leta och mannen plockade ensam i en korg. Vi skulle
plocka små och stora till samman och alla skända
lata ligga. På det sätt att kravsa med bara händer
var i mullen efter potatis, brukades allmänt, och på-
står att det ännu fortfar i Kuulasockenarne. Läket
är att potatisen mycket skadas genom att använda
hackor, i synnerhet onat potatis. Lön hastigast, fingo
vi en oneraftens-rast kl. $1\frac{1}{2}$ 4 med smörgår, samt onjölle
blandat med dricka, varefter de rader som vars uppkör-
da plockades och allt lades på vagnen. Vi hade
tömt korgarne efter hand i vagnen och i några säckar
som lades ovanpå. Så körde vi hem och vi pågs titta
de efter om några stenpiår som komlat oss från det sto-

ra gamla päronträdet. Potatisen skulle först lägg-
 as in på logen att sorteras innan de skulle läggas
 ner i stuka (Pantoffel-bunker). Jag skulle bli över natt-
 en, ty det skulle tas upp potatis även dagen efter. Vi
 fingo kokta potatis, med skalen på, och spekesill, samt
 mjölk till supamål (söoves mat) efteråt, till kvällenmat.
 Det blev $1\frac{1}{2}$ dags ytterligare lika dant arbete, men till
 sist skulle landet harvas och efterplockas. Inalles blev
 det omkring 15 tunnor potatis (= 23 hektoliter), och om
 det var stora hemman eller små, så hade ^{de} aldrig vidare
 större potatis-skörd. Jag fick tolf skilling (= 25 öre) om dagen.
 Således var det inte vidare gilleslikt, någonstärs
 vid potatis-upptagningen. Skörde gille - höstgille
 förekom vid de större gårdarne, der de hade många tjena-
 och dagverktare, när hela skörden, grödan, var inhäst-
 ad. De mindre bönderna, som skötte sin skörd med eget
 folk, eller möjligen med en dräng och en piga, gjorde sig

4914

84

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

väl efteråt, sedan det inhöstats, en glad dag, med m-
got extra i matväg, såsom vid veckans slut, jästapann-
kakor med honung, kaffe med vetebullar, eller dylikt.
Men på större gårdar ställdes till med traktering av mat
som ett stort kvällsgille, i storstugan, med ärtor och fläsk
kaffe och brännvin, samt dans på, antingen logen eller på
spannmålsmagasinet, som pyntats upp och rengjorts.
Då hade de särskilt legda fiolspelare och ibland, harono-
rika. Leden fordrade då, att matmodern, fruen, skulle
dansa endast med var manlig gäst, sedan hushanden
och hon öppnat dansen. "Ko-röjlaren" och "Svina-röjlaren"
såväl som vaktepojken ("kyren") och de andre drängarne och
lagöverkare och toparne; alla skulle hon svänga om
med ett slag, den kvällen då det var höstgille. Det
avslutades med kaffe och brännvin, eller dopp av vetebröd till
nykterister (fruntimren). Men vad man skulle kunna
kalla Extra höstgille, kunde förekomma i fall t. ex.

4914

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

85

om vädret varit "hinkigt", s. k. "dåligt höstavär", och det ett par tre dagar torrt, så att säden kunde inlärgas. Då vet jag att de störste gårdsägarna, huskönderna, lovade tjänare och dagsverkare, att om de ville fortsätta att höra in säden även om natten, så skulle icke alenast kaffe, öl och brännvin bjudas, utan tillika bra betalt och vila dagen efter. Det hände då, isynnerhet åren 1877 och 1890, att höstavgarna skramlade hela natten, om än daggen var på, och stora sädesstackar blevosatta om natten. Håta uppehåll för intagande av förfriskningarne måste ju göras. Tigge-gille. De störste s. k. Tiggegillen voro ju prästens och klokkarens, vid deras tiöndemottagningar. Så länge prästen fick sitt tiönd in i natura, så bjöds var och en, som kom och avlämnade sitt, in i prästgårdens sal, på ärtor och fläsk, men intet brännvin. Även långt efter den s. k. Conventjonen, efter markavgångs-taxan 1860, bjöd prästen på sam-

-mar slags-måltid. Men till slut ansåg väl prästen
att det blev för kostbart, att mätta så mycket folk, var
för församlingen måste lega en person att i sockenstu-
gan uppbära prästens lön och låra hem pengarna till honom.
Men då fick uppbörtsmannen middag hos prästen.
Sen var det inte lönt att prästen lyst på om ostmjölk-
tyingen kom. Men klockaren, han fick sitt "offer", "spek-
horn", "jorastol", som alltid, han hade ju aldrig fått tiunde
sådant som prästens. Så länge prästen själv mottog
sin lön i pengar, lyst han ju på i kyrkan, vilka dagar,
och då visste folket av gammalt, att klockaren skulle
ha sitt, så att de alltid passerade först prästgården och
deräfter klockaregården. Hos klockaren bjöds ej på måltid
det hade folket fått redan i prästgården, utan endast kaffe
med stora vetebullar och deräfter stora ölglas att hälla
i konjak. Var och en skulle själv hälla konjak ur fyllta
flaskor efter behag. Under tiden satt klockaren vid ett

litet sidebord och tog emot pengar, men bönderna var mycket godhjärtiga (när de sågo tillställningen framme på bordet) och betalade i allmänhet mer än som upptecknat var, och om någon riksdaler, eller några 12 skillingar, skulle av klokkaren ges tillbaka, så ströko bönderna pengarna ner i klokkarens pengalåda. Klokkaren nickade och visade med handen mot kaffebordet, och lät sig ingen nödgas, utan var der aldrig heller brist på gäster. Hos klokkaren de dagar då prästen tog emot sin lön. Spelekom avlämnades och uppmätt es av betrodd dräng eller annan, ute på logen, men man kunde också betala allt med kontanta pengar. Några bönder passade vanligen på att glömma betala för någon hemmansdel, de tillköpt och ägde tillsammans med fädernes hemmet. Då gingo de ju dagen efter och passerade "linien", urskuldande sig med att de glömdo betala för sin delen och även om det ej uteglömts så gingo de ändå dit andra dagen, emär de ej kunde påminna sig om de hade betalt. Vad präst

och klockaren tänkte vet jag inte, men nytt ha-
las fingo de börderna åter igen, liksom dagen förut.
När gräset grodde bra och bördernas kor antogs att
mjölka bra i augusti månad, lät klockaren läsa opp
kungörelse i kyrkan, "att de som ville avlämna ostmj-
ölk i klockaregården en viss dag i veckan, vare mycket
välkomna". Från varje gård i hela byn kom då en
pyntad pige eller dotter, med en stor mjölkbytta
på huvudet, till klockaregården med ostmjölk. Kaffe
och stora vetebullar serverades, men knapp hade
pigorna satt sig till bords, förr än klockaren begav
sig ut i salen och spelade på pianot, dansmusik, då
"tösorna" fingo brädt från bordet och ut att dansa. Det
tal om talade klockaren efteråt, att han just gjorde
det, för inte det skulle gå åt så mycket vid bordet
ty fruntimren ville hellre dansa. Men detta var en
annan klockare och hans ostmjölk förmisshades

genom detta uttal. I själva verket hade klockaren
bättre om mjölk än de flesta småbönderna. Han hade
omkr. 40 tunnland av den bästa jorden i församlingen,
brännvins-bränneri och många kor. Detta var
vartigen hela ostagillet. Men aldrig hörde jag omta-
las att klockaren tiggde ostmjölk mer än i kyrkoby.
Men många andra tiggde ostmjölk, såsom skolläraren
(klockaren var ju också någon slags skollärare, innan
folkskolornas tid) en del hus-are, "smen" i byn, och
sådana som fått försig, att gävas av detta slag bords-
den beskäras. Men alla dessa ostagille bestod
endast i kaffe och vetekakor, och dessa skulle va-
ra köpekakor, av bagares. Men olycklig den osta-tigg-
are som inte hade godt kaffe, ty ibland kunde det falla
själva morarna in, att bära mjölken till ostagillet,
och då fick inte kaffet vara "dåligt". Jag minns hur en
hus-are kvinna fick syn på en av mjölkbärasnas

man och inbjöt honom på kaffe, då han kom körande
 derförbi ostagillet. Sedan han druckit ett par koppe-
 ar och dafpat vetekakor, så ville husare-hustrun
 pråtluga honom ännu en kopp, men mannen nekade.
 "Gä de e kanske inte godt kaffe?" sa "husar-skam",
 "Jö, jo, för all del, de minner", sade mannen i sin oskuld.
 "Men rasande blev käringen", de minner, "de var såh-
 des för tvunt", och omitt fina kaffe". Aldrig mer blev
 de goda vänner, för inte han besönde hennes kaffe,
 Men inte heller kom det ostmjölk sen från det stället.
 Men en del andra fattiga hushåll och personer dro-
 go sig inte för att tiggå ostmjölk till jularostar. En gam-
 mal piga som brukade gå omkring och antaga sig strump-
 stickning, tiggde mjölk i hela Trägalysen och Bräcke-
 beyar, till sitt hus, som församlingen byggt åt henne.
 Hon bjöd kaffe redigt och då hon efteråt, på stället till
 frågade, hur mångaostar det räntade till, svarade hon

som samningen var, att det blev två stora, och två större,
samt två små och två "smärre" (mindre) d. v. s. 8 stycken
julastar. En liten smed med familj som också bodde
i samma hus, funderade också på att tugga ostmjölk, men
i två andra byar Knapalyske och Pottenburg, och fick
också så mycket mjölk att derav blev endast en stor jular-
ost. Men efter kort tid återkom smen och ville åter tugga
ostmjölk. Men frågade: "var gjorde du av den julasten det
blev förra gången". För den sprack, så måtte vi äta den.
Men han fick inte mycket, för han stal och gjorde knop-
par till bönderna. Skollärare, Hätte-binderkan, Lih-kläd-
-arskan och även andra handverkare på landsbygg-
-den, fingo ostmjölk och kommo också vanligen att bli
inlejdna till böndernas arbetsgille om kvällen, i mån-
ar nabolag d. v. s. närboende, oaktat de icke deltagit i arbe-
tet. De fingo närvara i följd av en samhörighets kän-
sla å bägge sidor, som numera försvunnit genom något

som kallas "blockad" (=lagligen till-låtet hemfridsbrott).
Vid alla de gamle gårdarne brukade finnas en vatten-
dam, som uppkommit på det viset, att till luggna-
derna tagits lera om den fanns i närhet så behövdes in-
te hemtas sådan från byns lertag, kanske mera avläg-
set. Denna dam kallades vanligen "åra-dammen",
(ankedam) eller "gäsa-dammen", och bevisas dermed att gäss
eller ankor varo vanligt tillhöra till husdjursstocken,
men märkligt nog hörde jag aldrig att det gjordes
gäsplockargille, men att man hade mycket besvär der-
med i varje gård att plocka gäss och ankor, vid slakten. Ett
slags tiggegille var det som kallades "Maj-sjungare-gille"
och som med säkerhet skulle hållas någon tid efter det
liggts i hop om Walborgs-aftonen (natten före Walborgs-
dagen den 1:a maj) en mycket hörsägg och en del peng-
ar, såsom gåvor för "maj-sjungningen". För ändamålet
lygdes en bondgård, och inköptes för försälda ägg och

och influtna pengar, en del till gillet behöriga saker så-
som Kaviar, brännvin, kaffe, socker, vetebröd. Allt annat
fingo de köpa och låna på gården der gillet skulle vara.
Ett par fiolspelare anställdes och dans skulle anord-
nas. Trakten fruntimmers ungdom intogs, och på den
bestående kvällen frossades med "äggarnat" och brän-
vin, samt ägg, toddy, förutom kaffe och kakor. Detta
gjämte dansen fortvarade hela natten. Ofta väckte
det förargelse, med deras överflödiga fylleri. Låda-
na "majsjungars" gille hade de i allt sedan 1860, men jag
hörde att det varit ännu längre tillbaka, dock minns jag
icke talats om någonting derom 1840-talet. (Fären med-
lan 1830 och 1855 byggdes många träfartyg på Öresunds-
stranden. Mest i Brunnby och Vikens socknar. Då
man nedhögg de gamla ek-skogarna och begynte od-
la den marken. Sedan skog skulle ej kunna upp-
växa på nytt, utan landet lägs öde i flera hundra år.

Skane
Luggade hd.

Nog ar så arbetade även bönderna vid skeppsbygg-
en om sommare. Man födde sig själv och arbetade
för viss dagspeng, eller accord för körslor av stockar el-
ler sågning. Man hade ingen anräd än skära ut,
planhorna för hand med "längsäg" (kransäg), en man
ovan på stocken och en man under. Många man arbe-
tade ju; och om några månader hade ästadskommits
stora, präktiga fartyg och när ett sådant var färdigt
sändes bud till flera byar, om hjälp att hala ut det
nya "fartöjet" i sjön. De som hjälpte till måste gå
ut i vattnet och hala till vattnet gick dem under ar-
marne och därjämte drogo roddbåtar vad de förmådde
tills de fingo skonaren eller barken att flyta så långt
ut att den kunde förankras. En skicklig smed i Brun-
by, som hette Alexander von der Luft, kunde göra allt smide
till fartygen. Folket utepisades den dagen, rikligen
med mat och brännvin. Jo älde var ärtor och fläsk

spöfölkets middagsmat. Folket häjade och skrek sitt
"å hal i opp", så det hördes halvemils. Men om kvällen
gjorde skeppsedaren gille. Först korngrysgröt och deref-
ter kaffe eller the med brännvin. Men hela natten fort-
sätter med the och brännvin, s. k. "knechtar", med de gamla
men spelmän på logen, fial och flöjt, uppmuntade
byarnas ungdom. Emellanåt trakterades med brännvin
och tilltugg, till "ljusan dag." Träfartygen byggdes
och tjänstgjorde och göra så ännu en del av dem, men
på 1885, begynte man få se hur de kasserades och såldes
för "vrakpris", plockades sönder och åter halades upp på
land. Jag ^{var} med om att ovannämnda är hala upp en gammal
skonare ur havet vid Nyhamm. En kapten J. Andersson
som köpt fartyget för upphuggning, seglade först in så
långt att det grundstött, då han tog bort allt trä ov-
an vattret, gjorde ett ankarspel fast i land, och efter
som det lättade, genom att borttaga ovanvattensdelen,

mer och mer, halades det också mer och mer upp på land.
Men botten och kölen ville inte flyta, utan asade tungt
i sjöbotten. Då lät kaptenen utlysa auktion på skepps-
planke och inventarier, och kom en anseelig hop folk
tillstädes. Då hade der uppsatts ett stående varpspel,
som i de fyra borrarne kunde på plats för sex personer
i varje, att gå rundt och föra. Nu utlovades och togs till, bi-
de under tiden och efteråt, flytande "stärkvaror", som äv-
en gjorde sin verkan, så att beredvilliga, avlöste var-
andra med drivning av varpspelet, och om ett par
timmar drogs hela fartygsbotten och kölen upp
på "torra land". Så många som hjälpt till, blevo då
inbjudna på den vanliga ärt och fläsk, men fylle
saknades heller inte. Samme kapten förtog upp-
huggning sedermera av många träfartyg, till och
med krigsskepp, hade han i Helsingborgs hamn i fle-
ra år för upphuggning. Men där arbetades endast med

legt folk och inga gille såsom vid det som var det för-
sta fartyget han upptog vid Nyhamn. Andra tigg-
-gille brukade också förekomma på 1880-talet då nå-
gon köpt en husplats och ämnade bygga ett hus. Då
ombeds bönderna i byn att framföra byggnadsma-
terialerna. Ex. några köra gran grundsten, några te-
gel, andra muller och kalk, några takmaterial,
antingen bräder till papp eller halm till tak, eller
pannor till tak, några till dörr- och fönstertyg,
och golar och loftbräder, och dessa skjutras finge
göras vid behov efterhand som tillreds. Ägaren till
belivande huset, kunde väl vara tillstads att hjälpa
bönderna avlässa och ha med sig en brännvins sup-
pen utlovades, att när huset bleve färdigt, skulle
göras gille för alla som tjänstgjort med ett eller an-
nat. Det var sålunda gjömmningen att materialerna
skulle skänkas, utan endast körslova. Murare och

snickare betalar ju husägaren själv jämte alla materi-
alerna. Vår så huset var färdigt och ägaren inflytt-
ad, inlejdts till bestämd dagskväll, samtliga förut nämnda
hjälpare. Nu fingo de t. ex. gödkalvsitch och vörsofpa,
eller färsk kött-soppa med fricadeller, samt kaffe, öl,
brännvin och toddy, en hel natt. Men gör mycket
långt tillbaka, såsom på 1840-talet fingo sådana
hustiggare, icke alenast körsloerna utan även
alla materialerna till skänkts av byfolket, bön-
derna. Nu är det andra hus och andra materialier.
Det berättas att en präst i Lönna Gunga som hette Skendmark,
sade 1866: "Förr var det "Du" o "Jä", och små hus och små
bra, men nu är det "J" o "Ni" och stora hus med in-
genting i."